

УДК: 323.1:316.32]:069.1

DOI: <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2025-1-6>

Музейні практики як інструмент формування національної ідентичності та суспільної консолідації

Тетяна Бевз,

доктор історичних наук, професор,
Інститут політичних і етнонаціональних
досліджень

ім. І. Ф. Кураса НАН України

Tetiana Bevz,

Doctor of Historical Sciences, Professor,
Kuras Institute of Political and Ethnic
Studies of the NAS of Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-0129-1925>
tetanabevz@gmail.com

Тетяна Василевська,

доктор наук з державного управління,
професор,
Київський національний університет
ім. Тараса Шевченка

Tetiana Vasylevska,

Doctor of Public Administration,
Professor,
Taras Shevchenko National University of
Kyiv

<https://orcid.org/0000-0001-6565-4142>
tvasilevs@ukr.net

Анотація. У статті проаналізовано формування національної ідентичності та консолідації суспільства через музейні практики, яка є важливим інструментом збереження культурної спадщини та історичної пам'яті, утвердження національних цінностей. У цьому дослідженні особливо наголошується на аналізі праць зарубіжних дослідників, які вивчають роль музеїв у створенні колективної пам'яті, зміцненні соціальної єдності та формуванні ідентичності. Розглянуто ключові концепції та практичні підходи, розроблені в наукових колах.

Обґрунтовано, що музеї відіграють надто важливу роль у формуванні національної ідентичності та консолідації суспільства, просуванні національного наративу в інформаційному протистоянні та культурній дипломатії на міжнародній арені. В умовах війни в Україні вони стали не лише сховищами історичної пам'яті, а й активними учасниками боротьби за українську суб'єктність. У роботі розглядаються ключові функції музеїв як культурних інституцій, які

сприяють збереженню та трансляції національної пам'яті, формуючи уявлення про націю і сприяючи інтеграції різних соціальних груп у єдину спільноту. Аналізується роль музейних експозицій, освітніх програм, культурних подій та політики пам'яті у процесах національної ідентифікації та громадянської єдності, а також вплив музеїв на політичні процеси та формування культурної політики і політики національної пам'яті в умовах сучасних викликів, а також модерних трендів у сучасних музейних практиках. Проаналізовано успішні приклади роботи українських музеїв, які активно використовують новітні тренди для формування національної ідентичності.

Доведено, що музеї можуть бути ефективним механізмом консолідації суспільства через: створення інклюзивного осмислення історії, що враховує інтереси всіх соціальних та етнічних груп; популяризацію національних героїв, символів і

цінностей; використання сучасних інтерактивних методів для залучення широкої аудиторії; організацію дискусій, виставок та інших заходів, які сприяють діалогу між різними групами населення.

Ключові слова: національна ідентичність, ідентичність, консолідація суспільства, музейні практики, музеї, війна, культурна політика, політика національної пам'яті.

Museum Practices as a Tool for Shaping National Identity and Social Consolidation

Abstract. The article analyses the formation of national identity and social consolidation through museum practices, which serve as an essential tool for preserving cultural heritage and historical memory, as well as for affirming national values. This study places a particular emphasis on examining the works of foreign researchers who explore the role of museums in creating collective memory, strengthening social cohesion, and shaping identity. Key concepts and practical approaches developed within academic circles are reviewed.

It is substantiated that museums play a critically important role in fostering national identity and societal consolidation, promoting the national narrative in the context of informational confrontation, and engaging in cultural diplomacy on the international stage. Amid the war in Ukraine, museums have become not only repositories of historical memory but also active participants in the struggle for Ukrainian sovereignty. The article examines the key functions of museums as cultural institutions that contribute to preserving and transmitting national memory, shaping perceptions of the nation, and integrating various social groups into a unified community.

The study analyses the role of museum exhibitions, educational programs, cultural events, and memory policies in the processes of national identification and civic unity, as well as the impact of museums on political processes and the development of cultural and memory policies in the face of contemporary challenges and modern trends in museum practices. Successful examples of Ukrainian museums that actively use modern trends to shape national identity are analysed.

It is proven that museums can serve as an effective mechanism for societal consolidation through creating an inclusive interpretation of history that considers the interests of all social and ethnic groups; popularizing national heroes, symbols, and values; utilizing modern interactive methods to engage a broad audience; and organizing discussions, exhibitions, and other events that promote dialogue among different segments of the population.

Keywords: national identity, identity, societal consolidation, museum practices, museums, war, cultural policy, memory policy.

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому світі, де національні кордони стають умовними, а культури перетинаються, зростає ризик втрати унікальної національної своєрідності. Проблема формування національної ідентичності та суспільної консолідації набуває особливого значення. Для

України це питання зумовлено низкою сутнісних викликів, серед яких – подолання постімперської спадщини та реалізація політики декомунізації. Окрім цього, країна стикається з необхідністю зміцнення суспільної єдності в умовах війни та масштабних трансформаційних процесів. Музеї відіграють важливу роль у цих процесах, оскільки вони є не лише зберігачами історичної пам'яті та дослідницькими установами, а й активними комунікативними платформами та соціальними просторами, які формують уявлення про національну ідентичність через експозиції, виставки, інтерактивні заходи та освітні програми. У ХХІ столітті музейні практики значно змінилися: вони стали більш інклюзивними, інтерактивними, зорієнтованими на діалог із відвідувачами, що дає змогу ефективніше доносити сутнісні меседжі до різних соціальних груп.

Проте існує низка проблем, які ускладнюють ефективне використання музейних практик для формування національної ідентичності та консолідації суспільства. Зокрема, йдеться про 1) політизацію музейного простору (часто музеї стають інструментом нав'язування ідеології, що може викликати розкол у суспільстві замість єднання); 2) вибірковість наративів (акцент на певних аспектах історії (наприклад, героїзація одних періодів і замовчування інших може спотворювати загальну картину і викликати недовіру до музейних наративів); 3) проблему інклюзивності (недостатнє врахування культурного й етнічного різноманіття суспільства може посилювати відчуження окремих груп населення); 4) застарілі форми комунікації (багато музеїв не адаптовані до сучасних форм взаємодії з аудиторією, що обмежує їхній потенціал як майданчиків для суспільного діалогу); 5) недостатнє використання цифрових технологій (сучасні аудиторії, особливо молодь, потребують інтерактивних підходів, які дозволяють залучати їх до осмислення історичних процесів).

Обґрунтовуючи актуальність теми музейних практик як інструменту формування національної ідентичності та консолідації суспільства, акцентуємо увагу на трьох аспектах: по-перше, формування національної ідентичності – це важлива проблема політичної та управлінської науки, яка стосується національного будівництва, громадянської єдності та впливу державної політики на суспільство; по-друге, консолідація суспільства – одне з основних завдань політичних інститутів, які прагнуть забезпечити суспільну стабільність, запобігти конфліктам і забезпечити спільне бачення майбутнього і, по-третє, музейні практики – це частина культурної політики та політики національної пам'яті, яка справляє безпосередній вплив на політичну ідентичність, історичну пам'ять та формування символічного простору, що згуртовують суспільство.

Особливого значення ця проблема набуває для України, яка через історичні обставини зіткнулася з викликами імперського минулого, знищенням національної спадщини та тривалою боротьбою за національну та культурну самобутність.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Тема зв'язку між національною ідентичністю, консолідацією суспільства та музейними практиками привертала увагу численних учених з різних дисциплін, зокрема таких як політична наука,

соціологія, публічне управління та адміністрування, культурна антропологія та музейні студії. Одним із найвідоміших науковців, які вивчали формування національної ідентичності, був Бенедикт Андерсон, який досліджував, як культурні інституції (зокрема музеї) формують уявлення про націю, конструюючи єдину історію та національну пам'ять. І хоча Бенедикт Андерсон не зосереджувався безпосередньо на діяльності музеїв, його концепція *"уявленої спільноти"* допомогла сформуванню розуміння того, як культурні інституції можуть впливати на національну єдність. Французький історик П'єр Нора проаналізував роль колективної пам'яті у формуванні національної ідентичності, зазначаючи, що музеї є одними з головних *"місць пам'яті"*, які допомагають суспільству осмислювати свою історію. Автор праці *"Народження музею: історія, теорія, політика"* Тоні Беннетт вивчав роль музеїв як інструментів влади та ідеології, вказуючи, що музеї не лише представляють історію, а й формують соціальні норми та політичні ідентичності.

З кінця ХХ ст. дослідники починають визначати музеї як конструктивістські інституції, в яких основний акцент ставиться на відвідувачах, користувачах музейними послугами – саме їхні емоції, почуття, переживання, думки під час відвідування музею є сутнісно важливим. Професор Джей Раундс запропонував, щоб відвідувачі використовували музеї для *"роботи ідентичності"*, визначеної як *"процеси, за допомогою яких ми створюємо, підтримуємо та адаптуємо наше відчуття особистої ідентичності та переконуємо інших людей вірити в цю ідентичність"* [Rounds, 2006, р. 133]. Він припустив, що ідентичність створюється та підтримується рефлексивними діями, і цікавився, як це можна продемонструвати під час відвідування музею, особливо враховуючи домінування *"поведінки перегляду"* серед відвідувачів [Rounds, 2004]. На його думку, у вивченні ідентичності слід зосереджуватися не на тому, що таке ідентичність людини, а на тому, як вона її використовує та як ідентичність розкривається й змінюється з часом. Розмірковуючи про роль музеїв, Джей Раундс стверджував, що вони пропонують *"можливості як підтверджувати нашу існуючу ідентичність, так і безпечно досліджувати альтернативи"* [Rounds, 2006, р. 138] особливо тому, що порядок показу музеїв дозволяє відвідувачам зрозуміти взаємозв'язок між предметами та їх місцем у світі [Kelly, 2010].

У музеях не лише зберігається історія, а й формується колективна пам'ять та національна ідентичність (на особливості конструювання політики національної пам'яті та особливості культурної пам'яті в умовах війни ми звертали увагу в наших попередніх публікаціях [Бевз та Василевська, 2024; Василевська та Бевз, 2024]). Вони допомагають суспільству усвідомити своє минуле, осмислити спільні цінності та створити зв'язок між поколіннями. Крім того, такі інституції постійно підтверджують ідентичності як важливий суспільний внесок, зберігаючи та популяризуючи культурну й історичну спадщину. Музей відіграє вирішальну роль у створенні наративу національної ідентичності [Silver-Mahr, 2018]. Як стверджувала Фіона Маклін, *"завдяки наданим їм повноваження музеї засвідчують і представляють ідентичності через презентацію спадщини"*

[McLean, 2005]. Зв'язок між землею, історією та ідентичністю зливається в окремий наратив, щось, що можна розповідати, переказувати та повертати людям для споживання. Науковці фіксують, що музеї – це інституції, які "переводять" історії людей у різні ідеологічні рамки та культурні схеми, до яких окремі особи та групи часто звертаються як до загальноновизнаного авторитету в репрезентації та інтерпретації свого минулого [Silver-Mahr, 2018].

Варто зазначити, що у науковому просторі досліджували, як музеї та культурні інституції можуть сприяти соціальній інтеграції та зміцненню ідентичності в полікультурних суспільствах (**Річард Сендл (Richard Sandell)**); аналізували роль музеїв у постколоніальних країнах та їхні способи переосмислення історичних подій після звільнення від імперського впливу (**Ентоні Шелдон (Anthony Shelton)**); розглядали як музеї адаптуються до нових політичних реалій і змінюють акценти в історичному представленні (**Ганс Мартін Хінц (Hans-Martin Hinz)**); вивчали, як музеї відображають національну пам'ять та ідентичність через виставки, архітектуру та музейний дизайн (Шерон Макдональд (Sharon Macdonald)).

Нового імпульсу дослідженню зазначеної проблематики у вітчизняному науковому просторі надала лекція "Виклики та можливості. Музеї в глобалізованому світі", яку у рамках програми "Динамічний музей" прочитав у Києві у 2013 р. президент Міжнародної ради музеїв (ICOM) доктор Ганс-Мартін Хінц. Лекція була присвячена ролі історичних музеїв у минулому та у сучасному глобалізованому світі, їхнім стратегіям під час кризи, а також ролі музеїв у примиренні та вирішенні ідеологічних конфліктів минулого [Ганс-Мартін Хінц, 2013].

Українські вчені активно досліджують роль музеїв у формуванні національної ідентичності, переосмисленні історичних подій та соціальній інтеграції. Їхні праці допомагають глибше зрозуміти, як музейні простори можуть сприяти консолідації суспільства, збереженню історичної пам'яті та подоланню викликів, пов'язаних із минулим, наголошуючи на здатності музеїв впливати на процеси культурної ідентифікації та сприяти згуртованості різних соціальних груп. Так, П. Вербицька аналізувала, як історичні музеї можуть виконувати примирювальну функцію, слугуючи платформою для суспільного діалогу [Вербицька, 2014]. У своїх дослідженнях вона розглядала роботу музеїв зі складною та травматичною історією, підкреслюючи їхню роль у переосмисленні минулого в постколоніальному контексті. Питання трансформації музейних практик стало центральним у дослідженнях О. Супруненка. Він детально розглядав зміну концепції музею історії Полтавської битви, зокрема перехід від імперської інтерпретації подій до україноцентричного бачення історії. Тим часом О. Сошнікова акцентувала увагу на значенні музеїв як інститутів соціальної пам'яті в умовах інформаційного суспільства [Сошнікова, 2012]. Вона досліджувала, як експозиції, архітектура та музейний дизайн впливають на сприйняття національної ідентичності та формування колективної пам'яті. Тему музеїв в умовах війни розглядали О. Гірак [Гірак, 2024], Ю. Підгола, В. Пінчук,

[Підгола та Пінчук, 2024], О. Хархун [Хархун, 2023] та інші. Отже, українські дослідники висвітлюють багатовимірну роль музеїв у сучасному суспільстві. Їхні роботи демонструють, що музейні практики є не лише засобом збереження історії, а й потужним механізмом впливу на суспільні процеси, формування ідентичності та подолання історичних травм.

Попри наявні дослідження, тема музейних практик як інструменту формування національної ідентичності та суспільної консолідації (в якому реалізується культурна політика держави, а також політика національної пам'яті) залишається недостатньо опрацьованою, особливо в контексті сучасних викликів, пов'язаних із російсько-українською війною. Хоча українські й зарубіжні науковці розглядали роль музеїв у соціальній інтеграції, переосмисленні історичних подій та роботі з колективною пам'яттю, більшість із цих досліджень базується на аналізі мирного періоду або постколоніальних трансформацій, що не враховують специфіку війни як тривалого процесу.

Таким чином, більш комплексний аналіз ролі музеїв у формуванні національної ідентичності та суспільної консолідації в умовах війни є надзвичайно актуальним. Він дозволить виробити ефективні культурні стратегії для посилення єдності українців, протидії інформаційним атакам та формування сталого національного наративу, який при цьому фіксує досвід війни й сприятиме післявоєнній відбудові країни.

Метою статті є дослідження впливу музейних практик на процеси формування національної ідентичності та консолідації суспільства, зокрема українського, в умовах повномасштабної війни РФ проти України. Стаття спрямована на вивчення того, як музеї через свої експозиції, освітні програми та культурні практики можуть сприяти зміцненню національної єдності, формуванню спільного ціннісного поля та стимулюванню соціальної згуртованості суспільства. Основними завданнями статті є дослідження **музеїв як інструментів формування національної ідентичності, простору для консолідації суспільства та майданчика для дискусій і діалогу; дослідження музейних практик як інструменту для реалізації державної культурної політики та політики національної пам'яті.**

Виклад основного матеріалу. Музеї, як освітні та культурні заклади, історично започатковувалися як місця навчання для вчених людей. З часом вони почали зосереджувати головну увагу на історії й розглядалися як *інституції, які відзначають етнічну ідентичність* своїх відвідувачів та зацікавлених сторін [Tarisi, 2024]. З початком існування національних держав їхнє призначення виявлялося у зміцненні національно-державної ідентичності, служінні спільним державницьким та національним цілям, у формуванні особистої відповідальності за внесок у розвиток нації та освітньо-просвітницькій функції. В традиційних музеях наголошувалося на подачі експонатів, зосереджуючись на створенні їхнього змісту та сенсів, водночас користувачі сприймалися як уніфіковані особи.

Зазначимо, що сучасність змінює:

- те, що зберігають музеї; тепер це не лише історичні експонати, але й сучасні артефакти;

- користувачів-відвідувачів музеїв; вони стають дедалі впевненішими у власній унікальності й висувають запит на інклюзію та можливість виявляти власну активність;

- способи сприйняття відвідувачами музейних експонатів; нині вони сприймаються через діалог, активну комунікацію, переживання не лише особистісного, але й колективного досвіду;

- контекст, в якому нині функціонують музеї; сучасний контекст – це динамічне суспільство постмодерну, яке стикається з кардинальними суспільними, ціннісно-смысловими, культурними, політичними та технологічними змінами.

Уже з 1990-х рр. дослідники нової музеології звернули увагу на явище конструювання сенсу відвідувачами. Музеї починають визначати як конструктивістські установи, де відвідувачі навчаються, створюючи власне розуміння, самі допомагають вибудовувати свої відвідування музею. Осмислення музейного досвіду більше не ґрунтується виключно на об'єктах й експозиціях музею, воно також має включати та розглядатися з власних розповідей гостей і планів, які самі відвідувачі принесли до музею [Djupdraet, 2021].

У сучасному світі музеї сприймаються як інституції, що спроможні справляти суттєвий вплив на формування справедливого та інклюзивного суспільства, й робити це глибинно, професійно й відповідально. При цьому проблема ідентичності може стати центральною у розгортанні вказаних процесів, сфокусувати всі музейні практики навколо себе, стати ядром музейної діяльності. Які довгострокові вигоди відвідувачі отримують від відвідування музеїв, яким чином змінюється при цьому їхнє світорозуміння, сприйняття, готовність і спроможність до активних соціальних взаємодій – питання, що можуть стати осереддям вибудови сучасних музейних стратегій.

Оскільки ідентичність є складним переплетінням особистісного та колективного досвіду, сформованого індивідуальною, колективною та соціальною пам'яттю, вона постає динамічною особливо в наш швидкозмінний час. Крім того, постмодерне суспільство представлене розмаїттям ідентичностей. У цьому контексті перед музеями постає складне завдання визнавати й презентувати, звертатися до цього розмаїття ідентичностей, водночас створюючи символічний простір для їхнього діалогу, об'єднання, консолідації в одному ціннісному полі.

У рамках проєкту "Європейські національні музеї: політика ідентичності, використання минулого та європейський громадянин" (EUNAMUS) були виокремлені способи, якими національні музеї використовують знання, історичні наративи, будівлі та об'єкти для обговорення ідентичностей, конфліктів, цінностей і відчуттів належності. Результати дослідження показали, що національні музеї не тільки збирають, зберігають і демонструють

найцінніші об'єкти націй, а також можуть стати інституціоналізованою ареною для переговорів щодо нового розуміння природи політичної спільноти. Сам спосіб обговорення єдності та відмінностей, загроз і сподівань готує націю як до стабільності, так і до змін. Після трьох років польових досліджень у 37 європейських країнах проєкт виявив, що:

- національні музеї є "культурним клеєм" Європи, сприяючи виробленню суспільного ставлення, необхідного для того, щоб громади зустріли майбутнє сталого та інклюзивного зростання;

- національні музеї є частиною ансамблю громадських інституцій, які формують систему культурних репрезентацій спільноти;

- національні музеї є як місцями, так і ініціативами, які діють, пропонують або впливають на національну ідентичність [*European National Museums...*, 2013].

Тож, вони можуть стабілізувати, але також і змінити цю ідентичність. Зазначимо, що аналізуючи досвід європейських національних музеїв, проєкт загалом зафіксував домінуючі в світових музейних практиках тренди. Результати цієї ініціативи показали, що музеї є не лише інструментами збереження спадщини, а й важливими політичними акторами, які можуть як зміцнювати національну єдність, так і бути об'єктами маніпуляцій з боку державної влади. Нині триває дискусія щодо того, наскільки сучасні музеї справляються з завданням ствердження справедливості, відкритості, інклюзивності в музейних практиках.

Упродовж останніх десятиліть розуміння сенсу діяльності та основних соціальних функцій музеїв суттєво змінилося. І визначення, яке було затверджене ICOM у 1974 р., вже не відтворювало нового розуміння місії музеїв. У 2019 р. Надзвичайна Генеральна Асамблея ICOM зібралася в Кіото (Японія), щоб віднайти й затвердити нове сучасне визначення поняття "музей". Серед іншого, лунали пропозиції сприймати музеї як "демократизаційні, інклюзивні та поліфонічні простори для критичного діалогу про минуле та майбутнє", функціонування яких також має бути спрямоване "на сприяння людській гідності та соціальній справедливості, глобальній рівності та добробуту планети". Такі ідеї не знайшли підтримки у консервативних колах музейників. Загалом учасникам зібрання не вдалося досягнути згоди, а пропозиція відкласти голосування, яке було підтримано значною більшістю в Кіото, викликало кризу в найважливішій міжнародній організації для музеїв і музейних професіоналів. У серпні 2020 р. "New York Times" писала, що "музеї переживають кризу ідентичності". Ще рік потому "The Art Newspaper" говорила про "ворожнечу" та "суперечки" всередині музейного світу. А в березні 2021 р. "Museums Journal" заявив, що між реформаторами та консерваторами точиться війна [Etges & Dean, 2022]. Основним предметом суперечок між різними групами музейників залишалося розуміння призначення музеїв у новій суспільній реальності.

24 серпня 2022 р. у рамках 26-ї Генеральної конференції ICOM, що відбулася в Празі, представники понад 500 музеїв зі всього світу на Надзвичайній Генеральній Асамблеї вперше за майже 50 років оновили

визначення музею: "Музей – це некомерційна постійно діюча організація на службі суспільства, яка збирає, зберігає, досліджує, інтерпретує та експонує матеріальну та нематеріальну спадщину. Відкриті для громадськості, доступні та інклюзивні, музеї сприяють різноманітності та сталості світу. Їхня робота та комунікація ґрунтуються на засадах етики і професійності, передбачають залученість громад і пропонують різноманітний досвід для освіти, насолоди, роздумів і обміну знаннями" [ICOM approves... , 2022]. Важливо зазначити, що уперше визначення містить такі поняття, як "інклюзивність", "доступність", "стійкість" і "етика". Однак такі поняття, як "деколонізація", "репатріація" та "реституція" – центральні питання для багатьох музеїв, – були відсутні в новому визначенні. Автор книги *"Культурний страйк: мистецтво та музеї в епоху протесту"* (2021) Лаура Райкович зазначила, що хоча нове визначення зосереджує увагу на "інклюзії" та "етиці", ICOM міг би піти далі і "для ICOM було б набагато важливіше визнати, що музеї не є нейтральними і ніколи ними не були, не як виправдання чи вибачення за минуле, а як визнання того, що кожна установа має свою власну історію, з якою їй необхідно протистояти" [Villa, 2022]. Ключовий момент у цьому твердженні полягає в тому, що не потрібно вбачати це визнання як виправдання чи вибачення за минулі помилки, але як визнання історичної ролі музеїв у певних контекстах, з якими вони мали справу. Музеї можуть бути потужними інструментами для формування громадської думки, й визнання їх минулої впливовості допомагає сприяти більш прозорому та критичному підходу до сучасних виставок та колекцій.

Цей аспект особливо важливий у випадку України, де культура та історія сьогодні є ключовим фронтом боротьби. Вже понад одинадцять років Росія веде війну не лише на полі бою, а й на рівні історичної пам'яті, намагаючись знищити українську культурну спадщину. Це проявляється у руйнуванні історичних будівель, незаконних археологічних розкопках, привласненні музейних артефактів та архівів, а також у використанні цих знахідок для пропаганди власних імперських наративів. Російські окупанти прагнуть стерти якомога більше всього, що формує національну самосвідомість українців. Війна і втрати підсилюють розуміння музею як чогось надважливого і для суспільства загалом, і для кожного з нас.

Злочини проти культурної спадщини порушують низку міжнародних правових норм, зокрема найважливіший документ у цій сфері – Гаазьку конвенцію про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 р. та Конвенції про охорону всесвітньої спадщини 1972 р. Також Росія порушує Римський статут Міжнародного кримінального суду. Конгрес місцевих та регіональних влад Ради Європи ухвалив 15 жовтня 2024 р. Резолюцію про руйнування культурної спадщини України. У Резолюції, наголошується, що знищення Росією культурної спадщини є цілеспрямованою політикою знищення української ідентичності. Конгрес підкреслив той факт, що збереження культурної спадщини допомагає пов'язати минуле з майбутнім через спільне почуття ідентичності, а тому культурна спадщина Європи нерозривно пов'язана з правами людини [Руйнування культурної спадщини України ..., 2024].

За понад три роки від початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну пошкоджені чи знищені 121 музей та галереї [За 3 роки повномасштабного..., 2024]. Починаючи з 2014 р. до лютого 2022 р. було втрачено близько 1 млн 100 тис. предметів музейного фонду, і тепер, з початку повномасштабного вторгнення, наші музеї пограбовано ще майже на 700 тис. предметів. Загалом – близько 2 млн предметів становлять втрати музеїв України. А це – п'ята частина від усього 10-мільйонного фонду [Гірак, 2024]. Видання "The New York Times" у січні 2023 р. констатувало, що пограбування в Україні культурної спадщини може бути найбільшим із часів Другої світової війни. Так, за період повномасштабної війни в Україні лише з Херсона російські окупанти вкрали понад 15 тисяч предметів образотворчого мистецтва й унікальних артефактів [Музеї і війна..., 2023]. У липні 2022 р. Маріупольська міська рада повідомила, що російські окупанти "звільнили" музеї від експонатів: "Краєзнавчий та Художній музеї залишилися без своїх колекцій, які є культурним спадком міста та регіону. А самі установи знищили. Російські варвари вкрали оригінали картин Куїнджі та Айвазовського, унікальні ікони та історичні експонати" [Гірак, 2024].

Беззаперечно, що в умовах повномасштабної та потужної інформаційної війни, спрямованої на спотворення історії та української культури, музеї стають важливим інструментом у боротьбі з дезінформацією. Вони пропонують перевірену історичну інформацію та достовірні джерела, що допомагає суспільству формувати адекватне уявлення про національне минуле та сучасність. Музеї створюють простір, сприятливий для підтримки патріотичних почуттів, формування довіри та критичного мислення у відвідувачів.

Україна зараз проходить активний процес позбавлення імперського минулого, формування національної ідентичності та переосмислення історії. Переживаючи складні політичні та військові випробування, Україна потребує консолідації суспільства. Музеї, які висвітлюють історію України, особливо такі періоди її сучасної історії, як боротьба за незалежність, Революція Гідності, триваюча війна Росії проти України, створюють простір для спільного осмислення й обговорення національних викликів. Це дозволяє суспільству інтенсифікувати пошук спільних цінностей, що зміцнюватимуть його згуртованість та готовність підтримувати національні інтереси.

Декомунізація в Україні є частиною ширшого процесу переосмислення історії та національної ідентичності. Одними з найбільш символічних змін останніх років стало перейменування в 2015 р. Національного музею історії Великої Вітчизняної війни на *Національний музей історії України у Другій світовій війні*. Зміна назви є реалізацією політики національної пам'яті в Україні. Перейменування музею давало підстави формуванню більш точного погляду на історію, консолідації суспільства через правду про минуле; поверненню історичної пам'яті про українців у Другій світовій війні, які воювали не лише в лавах Червоної армії, але й у складі УПА, збройних сил союзників; а також підкреслювало роль України як жертви двох тоталітарних режимів – нацистського та радянського.

Іншою знаковою символічною подією у серпні 2023 р. стала заміна радянського герба на щиті "Батьківщина-Мати" на тризуб – малий Державний герб України. Подія відбулася у контексті повномасштабної російської агресії, що ще більше наголошувало на важливості символічного розриву з радянським минулим. Це створює підстави для консолідації суспільства через спільні символи – тризуб, як символ української державності, об'єднує громадян довкола спільної ідентичності. Національний музей історії України у Другій світовій війні став також яскравим прикладом формування колекції артефактів, що документують події війни, а також демонструє важливість музейної дипломатії на міжнародній арені. Загалом декомунізація символів, по-перше, сприяє утвердженню української національної свідомості, заснованої на історії українського народу, а не радянських міфах; по-друге, це свідчить, що українська ідентичність стає все більш відокремленою від російської, що має особливе значення в умовах війни; по-третє, це зміцнює відчуття історичної справедливості, зокрема, повертає голос тим, кого радянська влада переслідувала, депортовувала чи знищувала.

Музеї переосмислюють наявні колекції, додають нові виставки, присвячені сучасним подіям. Мета таких акцій не лише спонукати до об'єднання навколо загальних проблем, а й до осмислення значущості національної ідентичності, наочно побачити героїчні моменти історії. Українські музеї сьогодні активно працюють над створенням експозицій про війну на Сході України, Революцію Гідності, повномасштабну війну, що сприяє створенню консолідуючого смислового поля суспільства на основі сучасних викликів: загрози фізичному знищенню та пошкодженню; евакуації та збереження колекцій; браку фінансування та ресурсів; загрози мародерства та незаконного вивезення культурних цінностей; психологічного тиску на персонал; втрати відвідувачів та комунікаційні обмеження; проблем з цифровізацією; складності проведення освітніх і культурних заходів. Усі ці виклики ставлять під загрозу не тільки фізичне збереження культурної спадщини, а й здатність музеїв виконувати свою важливу функцію з підтримки національної ідентичності та об'єднання суспільства. Однак, попри всі виклики, музеї не припиняють шукати способи адаптації, організовуючи евакуацію колекцій, проводячи онлайн-виставки та залучаючи підтримку від міжнародних культурних організацій, та активно формують нові концептуальні підходи.

Зокрема, у гуманітарний хаб трансформувався *Дніпропетровський національний історичний музей ім. Д. І. Яворницького*, що було важливим у контексті гуманітарної кризи після 24 лютого 2022 р., коли місто стало притулком для внутрішньо переміщених осіб. Це також історія про солідарність та взаємодопомогу, коли директорка музею надіслала допомогу своїй колезі в Харків, оскільки у перші дні війни музей залишався без необхідних ресурсів. *Харківський історичний музей імені М. Ф. Сумцова* – один з найбільших музеїв України, провідний культурний центр Слобожанщини став прикладом турботи про збереження культурної спадщини в умовах війни. Музей пережив окупацію,

а після визволення активно відновлював колекцію. *Охтирський міський краєзнавчий музей*, зруйнований російською ракетою в ніч із 7 на 8 березня 2022 р, став прикладом відродження. Зусилля з консервації та реставрації музею є важливими для відновлення культурної пам'яті громади та пошуку ресурсів для реалізації нових проєктів, допомагають підтримувати моральний дух місцевих жителів. Прикладом героїчного вчинку є історія евакуації музейних колекцій *Слов'янського краєзнавчого музею* під обстрілами та трагедії, пов'язаної з загибеллю директорки Святогірського історико-архітектурного заповідника Світлани Шарабан. Її смерть під час спроби евакуації в червні 2022 р. стала символом героїзму музейників, а також прикладом необхідності збереження та документування місць злочинів, навіть в умовах бойових дій. Відновлення роботи *Луганського обласного музею* спочатку в Старобільську, а згодом у Львові, демонструє незламну віру музейників у відродження та повернення до рідного міста. *Хмельницький обласний художній музей* є важливим освітнім та терапевтичним хабом під час війни, активно підтримує ЗСУ через організацію аукціонів мистецтва, сприяючи культурному та моральному відродженню суспільства. *Меморіальний музей тоталітарних режимів "Територія терору"* (м. Львів) став не лише осередком збереження культурної спадщини, але й важливою частиною тилової підтримки, зокрема для мешканців Луганщини. Цей музейний кризовий центр, що об'єднав 190 музеїв із 18 регіонів України, став важливим елементом сучасної музейної мережі, сприяючи координації та обміну досвідом у критичних умовах. Ці приклади підкреслюють, що навіть в умовах війни музеї залишаються важливими культурними інституціями, які виконують не лише функції збереження та поширення знань, але й беруть на себе соціальну та гуманітарну відповідальність.

Нові цифрові технології дозволяють музеям ще більше реалізувати свій потенціал. Українські митці та активісти шукають методи збереження культурної спадщини в цифровому форматі. Зокрема, *Полтавська Галерея Мистецтв імені Миколи Ярошенка* створила цифровий архів творів Миколи Ярошенка на сайті музею ще у 2021 р. *Тоді у рамках проєкту зацифрували 55 картин та 100 графічних робіт* митця. Ця акція дала змогу повернути в український культурний простір ще одного із видатних українських митців, ім'я якого було привласнене росіянами, а також популяризувати українську мистецьку спадщину через засоби Інтернету. На самому початку повномасштабної війни громадська організація *Pixelated Realities* започаткувала проєкт "Музей Української перемоги", що дозволяє зберігати автентичність воєнного часу через тривимірні моделі. Так, фахівці сканували *Охтирський міський краєзнавчий музей*, пошкоджений росіянами в 2022 р. На сканах відтворено потріскані стіни, міжповерхові перекриття, вибиті вікна та двері, а також тимчасовий дах, який встановили для консервації будівлі [Від зацифровування музеїв..., 2025]. В Україні запустили *Віртуальний музей пам'яті війни* – онлайн-проєкт, в якому показали наслідки російського вторгнення до Київської області. Його мета – зафіксувати руйнації, аби показати світові ціну свободи та незалежності.

Завдяки технології віртуальної реальності на сайті можна пройти 3D-турами розбомбленими містами – Ірпенем, Бучею, Гостомелем, Бородянкою, Горенкою, Стоянкою [Віртуальний музей..., 2023].

Виставки, акції, онлайн-ресурси та інші ініціативи допомагають привернути увагу до ситуації, розповідаючи історії людей і подій, що перебувають у тіні великих міжнародних новин. Отже, музеї не тільки працюють на внутрішню аудиторію, а й мають потенціал для глобального впливу та підтримки.

Новим трендом в умовах війни стало творення народних музеїв. Це є важливим для збереження культурної спадщини, підтримки морального духу, формування національної ідентичності, документування історії та об'єднання громади в умовах труднощів, інструментами для відновлення і збереження національної гідності та пам'яті. Вони народжуються як вияв особистої ініціативи активних громадян. Так, **одним із засновників Музею російсько-української війни "У діда" на Дніпропетровщині є військовослужбовець Анатолій Токарев, який воює з 2014 р., вирвався з полону РФ.** Зараз в експозиції музею – понад 5 тис. різних експонатів. Це стрілецька зброя, шеврони, прапори, каски. Також тут створили Стіну пам'яті українських героїв, що поклали своє життя за незалежність України [Підгола та Пінчук, 2024]. **У Черкасах ще у 2018 р. військовослужбовець 118-ї бригади тероборони Олексій Святенко створив Музей російсько-української війни; Волонтерський музей у Горохові на Волині** організував волонтер Віталій Гладун. У цих музеях демонструють зразки зброї з полів російсько-української війни [Музеї та виставки..., 2024]. Зауважимо, що народні музеї виконують роль не лише культурних установ, а й соціальних центрів, які об'єднують людей у часи війни. Вони можуть стати місцями для надання моральної підтримки, розповіді про історії героїзму, стійкості та єдності, що надихають місцеве населення, а також стають платформами для взаємодії з ветеранами, жертвами війни та іншими громадянами, сприяючи збереженню духовної єдності та колективної пам'яті.

У мирний час це звичайна практика – поява нових музеїв, крім того, підготовка до відкриття музею може тривати не один рік, – однак за умов війни така подія набуває нової символічної ваги. За 2022 р. в Україні почали працювати кілька нових музеїв. Ці музеї дуже різні в сенсі експозиційної стратегії, основної експозиційної ідеї та орієнтації на відповідного відвідувача. *Музей української культури в селі Михайлівка на Одещині та Музей меду у Великій Писарівці на Сумщині* створені за приватної ініціативи, вони аматорські й за напрямом україноцентричні. *Музей-будинок Дмитра Чижевського в Олександрії на Кіровоградщині* повертає для місцевого відвідувача пам'ять про всесвітньовідомого науковця – одного з найвидатніших мешканців міста. *Інтерактивні музеї науки у Чернівцях та Львові* втілюють його "майбутнє за тобою" [Хархун, 2022].

Тож, можемо констатувати, що музеї (серед них українські музеї під час повномасштабної війни) не лише зберігають історію, але й активно впливають на сучасне суспільство, допомагаючи формувати національну ідентичність та підтримувати національну єдність. Їхня роль як освітніх і культурних центрів є

надзвичайно важливою для консолідації суспільства на основі спільної історії, цінностей та культурної пам'яті.

Сьогодні музеї створюють простір для рефлексії та стають активними дослідницькими установами та майданчиками для відкритого суспільного діалогу. Важливу роль у цьому процесі відіграють наукові семінари та конференції, публічні лекції, дискусійні платформи та освітні заходи, що залучають широкий спектр учасників – науковців та культурних діячів, лідерів молодіжних організацій, представників різних соціальних груп, широку громадськість. Такі події сприяють переосмисленню історії, формуванню інклюзивного бачення минулого та його зв'язку з сучасністю, а також допомагають вибудовувати спільні цінності для майбутніх поколінь. Крім того, вони стимулюють громадську активність, створюючи можливості для обговорення важливих суспільних питань і зміцнення суспільної згуртованості.

Однак зараз можна бачити нові тренди у виявленні призначення та сенсів музейної діяльності. Сучасні дослідники звертають увагу, що нині музеї можуть відображати не лише національні, але й постнаціональні та транскультурні ідентичності. В світі точиться активна дискусія щодо домінуючої місії музеїв. Оскільки нині існують глобальні тенденції до етнізації й у глобальному контексті колективна ідентичність все більше представляє культуру (особливий спосіб життя, традиції, форми мистецтва чи ремесла), стара місія музеїв (сформулювати обмежену модель ідентичності, повну автономної і прогресивної історії) присутня й має й численних прихильників, вважала Шерон Макдональд. Але нині музеї здатні надавати інші види сенсу й працювати над вираженням інших видів ідентичності, які не є національними, гомогенними та обмеженими. А саме – намагатися репрезентувати постнаціональну та транскультурну ідентичності, встановлювати зв'язки між континентами та між часами, виходячи з концепції ідентичностей як мінливих, гібридних, транскультурних і постнаціональних. Спроба створити історичні розповіді, які уникають національних чи етнічних наративів, а також причинно-наслідкових або прогресивних траєкторій, безсумнівно, є складним завданням, яке потрібно вирішувати за допомогою оновлення змісту та естетичних стратегій музейних практик [Macdonald, 2012].

Музеї упродовж тривалого часу критикували через практики, які привілеювали, ігнорували або спотворювали багато ідентичностей. Нині, заохочувані загальними пріоритетами та тиском, більшість музеїв намагаються бути більш інклюзивними у своїй практиці та різноманітними у голосах і перспективах, які вони відображають у своїх колекціях, виставках, програмах та управлінні [Morrissey & Dirk, 2020].

Під впливом нових цифрових технологій, активного функціонування соціальних медіа створюються нові сенси та місії музеїв. Якщо після Другої світової війни, як зауважував Фульвіо Ірассе, музеї мали намір відновити питання демократії, працюючи над доступом до колекцій і повідомленнями, які мали бути передані суспільствам, то сьогодні, музеї змушені бути соціальним регулятором й вирішувати дилему, в якій опинилася вся наша культурна

спадщина: залишатися сховищем усталених ідентичностей чи стати засобом конструювання нових спільних ідентичностей? [Irace, 2024].

Нові сенси розуміння музеїв розкривають автори дослідження 30 музейних просторів у Норвегії, Швеції та Данії, які стверджують, що музеї – це соціальні простори, яких часто цінують і використовують для спілкування. Музеї створюють простори, де рефлексія, фізичні елементи та дії формують сприятливе для соціальної взаємодії та навчання середовище, яке стимулює критичне осмислення цінностей і ставлень. Тому сучасні музеї необхідно спонукати до більш свідомого розвитку соціально-інтерактивних просторів задля підвищення рівня навчання відвідувачів [Wollentz et al., 2023].

Те, що громадське місце, зазвичай представлене в міських музеях, пропонує особливо локалізовану арену для формування ідентичності, яка може мати високі соціальні та політичні ставки, відзначають Кріс Уайтхед, Сюзанна Екерслі, Ріаннон Мейсон та Кетрін Ллойд. Вони зазначають, що серед співробітників стає популярною ідея музею як соціального актора з вибірковыми обов'язками не просто "відображати" місто, але й формувати погляди його мешканців і адміністраторів (тобто політичного класу). Тому музеї повинні визнати свій потенціал для створення соціальних цінностей і мають чітко уявляти свої інституційні політичні позиції. Однак при цьому музею не слід ігнорувати опозиційні голоси, а такі дискусії можуть стати частиною репрезентації музею; водночас музеї можуть викликати співчуття у відвідувачів і повинні досягти балансу між емоційним і когнітивним розумінням того чи іншого соціального явища (наприклад, міграції, як у авторів дослідження). Музеї повинні досліджувати сучасні соціальні відмінності та напругу, контекстуалізуючи їх історично в межах місця та формулювати свій зв'язок із суспільством і певними темами. Це інституція, яка вважається форумом для діалогу, платформою, наслідками, дзеркалом, ареною для дебатів, агентом соціальних змін чи поєднанням цих функцій. Саме музеї можуть сприяти більшій суспільній обізнаності завдяки своїй здатності спонукати до чуйних реакцій та історичного розуміння [Whitehead et al., 2014].

Отже, у сучасному науковому полі триває активний пошук нових модерних сенсів музейних практик щодо формуванні ідентичності через створення соціальних просторів, інклюзивні звернення, активний діалог, реалізацію соціальної взаємодії. Ці практики можуть надавати нового імпульсу музейній діяльності в реалізації таких важливих завдань культурної політики та політики національної пам'яті, як формування національної ідентичності та консолідація суспільства.

Висновки. Підсумовуючи зазначимо – музейні практики є потужним інструментом упровадження культурної політики та політики національної пам'яті, формування національної ідентичності та консолідації суспільства, синтезуючи культурні, історичні та політичні чинники. Це робить їх невід'ємною частиною процесу націєтворення, особливо в періоди політичних трансформацій, соціальних криз, революцій, війн.

Музеї не лише зберігають культурні артефакти, але й через експозиції, виставки та програмні ініціативи передають ідеї, що сприяють формуванню колективної пам'яті та національної ідентичності. Музейні практики стають потужним інструментом формування спільного бачення національних пріоритетів. Інтерактивні експозиції, віртуальні тури та мультимедійні технології роблять музейні виставки доступними для широкої аудиторії, адаптують їх до нових реалій, роблять культурну спадщину більш привабливою та зрозумілою для сучасних поколінь.

Консолідація через музейні практики допомагає утвердити національні цінності, що забезпечує соціальну стабільність і політичний мир у суспільстві. Музеї можуть підкріплювати ідеї державного суверенітету, патріотизму та солідарності, але також важливо, щоб вони були інклюзивними і не створювали конфліктів між різними соціальними групами. Музеї повинні враховувати суспільне розмаїття, різноманітні ідеї, погляди, історичний досвід, щоб сприяти мирному співіснуванню.

Нові тренди в музейній політиці відображають прагнення перетворити музеї з пасивних сховищ артефактів на активні простори для навчання, діалогу та соціальних змін. Це робить музеї важливим гравцем у сучасному суспільному та культурному житті, здатним відповідати на виклики часу та інтегрувати новітні технології й підходи для взаємодії з аудиторією.

Перспективи досліджень. Подальшої розробки потребує питання, як музеї працюють із темами травматичного досвіду, воєнних злочинів та масових репресій. В українському контексті ще бракує цілісної концепції музейного представлення російсько-української війни, а також методології комунікації складної історії із суспільством та світовою спільнотою.

Бібліографічні посилання

- Бевз, Т. А., & Василевська, Т. Е. (2024). Культурна пам'ять в умовах війни: виклики для України. *Духовна культура України перед викликами часу : матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (м. Харків, 23 травня 2024 р.)* (с. 5–9). Харків : Право.
- Василевська, Т., & Бевз, Т. (2024). Конструювання політики національної пам'яті: ідеї, смисли, акценти. *Політичні дослідження*, 1(7), 135–158. <https://ipiend.gov.ua/publication/politychni-doslidzhennia-2024-1-7/>
- Вербицька, П. В. (2014). Історичний музей як чинник примирення та суспільного діалогу. *Historical and Cultural Studies*, 1(1), 13–17. https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/jun/4601/pvverbicka.pdf?utm_source=chatgpt.com
- Від зацифровування музеїв до документування війни: як зберегти історію для майбутніх поколінь. (2025, Січень 14). Сіль Медіа. <https://sil.media/p/vid-zacyfrovuvannya-muзейiv-do-dokumen-26621>
- Віртуальний музей пам'яті війни. Київщина. <https://kyivregiontours.gov.ua/war>

- Ганс Мартін Хінц: "Музей – це інструмент примирення суспільства". (2013, Березень 20). Історична правда. <https://www.istpravda.com.ua/articles/2013/03/20/117961/>
- Гірак, Г. (2024, Червень 03). Привласнюють ідентичність: чи повернемо вкрадені росіянами музейні цінності. *Кореспондент*. <https://ua.korrespondent.net/articles/4691560-pryvlasnuiuit-identychnist-chy-povernemo-vkradeni-rosiianamy-muzeini-tsinnosti>
- Міністерство культури та стратегічних комунікацій. (2024, Лютий 24). *За 3 роки повномасштабного вторгнення агресор зруйнував та пошкодив 1390 пам'яток культурної спадщини і 2205 об'єктів культурної інфраструктури*. <https://mcsc.gov.ua/news/za-3-roky-povnomasshtabnogo-vtorgnennya-agresor-zrujnuvav-ta-poshkodyv-1390-pamyatok-kulturnoyi-spadshhyny-i-2205-obyektiv-kulturnoyi-infrastruktury/>
- Музеї і війна: зникнути чи стати бронєю. (2023, Травень 18). *Ukrainer*. <https://www.ukrainer.net/muzei-i-viyna/>
- Музеї та виставки російсько-української війни: добірка державних і народних закладів. (2024, Липень 03). *Chas.News*. <https://chas.news/current/muzei-ta-vistavki-rosiisko-ukrainskoi-viini-dobirka-derzhavnih-i-narodnih-zakladiv>
- Підгола, Ю., & Пінчук, В. (2024, Січень 12). "Діти заходять сюди радісні, а виходять – сумні". На Дніпропетровщині діє Музей російсько-української війни "У діда". *Суспільне*. <https://susplne.media/dnipro/659064-diti-zahodat-sudi-radisni-a-vihodat-sumni-na-dnipropetrovsini-die-muzej-rosijsko-ukrainskoi-vijni-u-dida/>
- Руйнування культурної спадщини України: Конгрес місцевих влад Ради Європи ухвалив резолюцію. (2024, Жовтень 15). *Укрінформ*. <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3916506-rujnuvanna-kulturnoi-spadsini-ukraini-kongres-miscevih-vlad-radi-evropi-uhvaliv-rezoluciu.html>
- Сошнікова, О. М. (2012). Музей як інститут соціальної пам'яті в умовах інформаційного суспільства. *Харківський історичний музей імені М. Ф. Сумцова*. https://museum.kh.ua/docs/publications/275.pdf?utm_source=chatgpt.com
- Хархун, В. (2023, Травень 18). Українські музеї після 24.02.22: сила і вразливість "культурного фронту". *Zbruc*. <https://zbruc.eu/node/115415>
- Djupdraet, M. B. (2021). Museums and Identity – An investigation about the value of museums. *Martins Museumsblog*. <https://martinsmuseumsblog.dk/wp-content/uploads/2021/08/Museum-and-identity-an-investigation-in-the-values-of-museums-August-2021.pdf>
- European National Museums: Identity Politics, the Uses of the Past and the European Citizen*. (2013). European National Museums. <https://ep.liu.se/archive/eunamus/>
- Irace, F. (2024). Museums, creating new common identities. *Realta Mapei Digital*. <https://www.mapei.com/it/en/realta-mapei/detail/museums-creating-new-common-identities>
- Macdonald, S. (2012). Museums, National, Postnational and Transcultural Identities. *Researchgate*. https://www.researchgate.net/publication/242704933_Museums_National_Postnational_and_Transcultural_Identities

- McLean, F. (2005). Museums and National Identity. *Museum & Society*, 3(1), 1–4. <https://scispace.com/pdf/museums-and-national-identity-yvmi1ylua6.pdf>
- Morrissey, K., & Dirk, G. (2020). Identity & Museum Practice: Promises, Practices, and a Broken Pipeline. *Curator: The Museum Journal*. <https://doi.org/10.1111/cura.12396>
- Rounds, J. (2004). Strategies for the Curiosity-Driven Museum Visitor. *Curator: The Museum Journal*, 47(4), 389–412.
- Rounds, J. (2006). Doing Identity Work in Museums. *Curator: The Museum Journal*, 49(2), 133–150.
- Silver-Mahr, Lx. (2018) Museums and Identity – Study Israel. *Carleton*. <https://carleton-ca.goog/studyisrael/2018-blogs/museums-and-identity/>
- Whitehead, C., Eckersley, S., Mason, R., & Lloyd, K. (2014). Museums & Identity in History and Contemporaneity. *Researchgate*. https://www.researchgate.net/publication/26553035_Museums_Identity_in_History_and_Contemporaneity
- Wollentz, G., Djupdræt, M. B., Hansen, A., Sonne, L., & Banik, V. K. (2023). The museum as a social space and a place for lifelong learning. *Researchgate*. https://www.researchgate.net/publication/366967503_The_museum_as_a_social_space_and_a_place_for_lifelong_learning
- Kelly, L. (2010, May 19). How has identity been described in a museum context? *Australian Museum*. <https://australian.museum/blog-archive/museullaneous/how-has-identity-been-described-in-a-museum-context/>
- Tarisi, V. (2019, July 23). Museums and Identity: Celebrating Diversity in an Ethnically Diverse World. *Springer Nature*. https://link.springer.com/referenceworkentry/10.1007/978-981-13-2898-5_135
- Etges, A., & Dean, D. (2022, July 01). The International Council of Museums and the Controversy about a New Museum Definition – A Conversation with Laurant Bonilla-Merchav, Bruno Brulon Soares, Lonnie G. Bunch III, Bernice Murphy, and Michèle Rivet. *Degruyter*. https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/iph-2022-2039/html?srsltid=AfmBOooHjhBfmv-C_P3tBjBnQHAdY6-KgarwS8qyAsUqKsgjaTD4aDM0
- ICOM approves a new museum definition*. (2022, August 24). ICOM. <https://icom.museum/en/news/icom-approves-a-new-museum-definition/>
- Villa, A. (2022, August 26). Industry Group Adds the Word ‘Diversity’ to Its Definition of Museums – But Some Say It’s Not Enough. *Artnews*. <https://www.artnews.com/art-news/news/international-council-revises-definition-museum-1234637556/>

References

- Bevz, T. A., & Vasylevska, T. E. (2024). Kulturna pam’iat v umovakh viiny: vyklyky dlia Ukrainy [The Cultural of Memory in Times of War: Challenges for Ukraine]. *Dukhovna kultura Ukrainy pered vyklykamy chasu : materialy V Vseukr. nauk.-prakt. konf. z mizhnar. uchastiu* (m. Kharkiv, 23 travnia 2024 r.). 5–9. Kharkiv : Pravo [in Ukrainian].
- Djupdraet, M. B. (2021). Museums and Identity – An investigation about the value of museums. *Martins Museumsblog*. <https://martinsmuseumsblog.dk/wp-content/>

uploads/2021/08/ Museum-and-identity-an-investigation-in-the-values-of-museums-August-2021.pdf

Etges, A. & Dean, D. (2022, July 01). The International Council of Museums and the Controversy about a New Museum Definition – A Conversation with Laurant Bonilla-Merchav, Bruno Brulon Soares, Lonnie G. Bunch III, Bernice Murphy, and Michèle Rivet. Degruyter. https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/iph-2022-2039/html?srsId=AfmBOooHjhBfmv-C_P3tBjBnQHadY6-KgarwS8qyAsUqKsgjaTD4aDM0

European National Museums: Identity Politics, the Uses of the Past and the European Citizen. (2013). European National Museums. <https://ep.liu.se/archive/eunamus/>

Hans Martin Khints: "Muzei – tse instrument pryrennia suspilstva". [Hans-Martin Hinz: "A Museum is a Tool for Societal Reconciliation"] (2013, Berezen 20). Istorychna pravda. <https://www.istpravda.com.ua/articles/2013/03/20/117961/> [in Ukrainian].

Hirak, H. (2024, Cherven 03). Pryvlasniuit identychnist: chy povernemo vkradeni rosiianamy muzeini tsinnosti. [Identity Appropriated: Can We Reclaim Museum Treasures Stolen by Russia?]. *Korespondent*. <https://ua.korrespondent.net/articles/4691560-pryvlasniuit-identychnist-chy-povernemo-vkradeni-rosiianamy-muzeini-tsinosti> [in Ukrainian].

ICOM approves a new museum definition. (2022, August 24). ICOM. <https://icom.museum/en/news/icom-approves-a-new-museum-definition/>

Irace, F. (2024). Museums, creating new common identities. *Realtà Mapei Digital*. <https://www.mapei.com/it/en/realta-mapei/detail/museums-creating-new-common-identities>

Kelly, L. (2010, May 19). How has identity been described in a museum context? *Australian Museum*. <https://australian.museum/blog-archive/museullaneous/how-has-identity-been-described-in-a-museum-context/>

Kharkhun, V. Ukrainski muzei pislia 24.02.22: sylia i vrazlyvist "kulturnoho frontu" [Ukrainian Museums After 24.02.22: Strength and Vulnerability of the 'Cultural Front']. (2022, Traven 18). *Zbruc*. <https://zbruc.eu/node/115415> [in Ukrainian].

Macdonald, S. (2012). Museums, National, Postnational and Transcultural Identities. *Researchgate*. https://www.researchgate.net/publication/242704933_Museums_National_Postnational_and_Transcultural_Identities

McLean, F. (2005). Museums and National Identity. *Museum & Society*, 3(1), 1–4. <https://scispace.com/pdf/museums-and-national-identity-yvmi1ylua6.pdf>

Ministerstvo kultury ta stratehichnykh komunikatsii. *Za 3 roky povnomasshtabnoho vtorhnennia ahresor zruinuvav ta poshkodyv 1390 pam'iatok kulturnoi spadshchyny i 2205 ob'ektiv kulturnoi infrastruktury* [In Three Years of Full-Scale Invasion, the Aggressor Destroyed and Damaged 1,390 Cultural Heritage Sites and 2,205 Cultural Infrastructure Objects]. (2024, Liutyi 24). <https://mcsc.gov.ua/news/za-3-roky-povnomasshtabno-go-vtorgnennya-agresor-zrujnuvav-ta-poshkodyv-1390-pamyatok-kulturnoyi-spadshchyny-i-2205-obyektiv-kulturnoyi-infrastruktury/> [in Ukrainian].

Morrissey, K., & Dirk, G. (2020). *Identity & Museum Practice: Promises, Practices, and a Broken Pipeline*. Curator: The Museum Journal. <https://doi.org/10.1111/cura.12396>

Muzei i viina: znyknuty chy staty broneiu. [Museums and War: To Disappear or Become Armor]. (2023, Traven 18). Ukrainer. <https://www.ukrainer.net/muzei-i-viina/> [in Ukrainian].

- Muzei ta vystavky rosiisko-ukrainskoi viiny: dobirka derzhavnykh i narodnykh zakladiv.* [Museums and Exhibitions of the Russian-Ukrainian War: A Selection of State and Grassroots Institutions] (2024, Lypen 03). Chas. News. <https://chas.news/current/muzei-ta-vistavky-rosiisko-ukrainskoi-viiny-dobirka-derzhavnykh-i-narodnykh-zakladiv> [in Ukrainian].
- Pidhola, Yu., & Pinchuk, V. (2024, Sichen 12). "Dity zakhodiat siudy radisni, a vykhodiat – sumni". Na Dnipropetrovshchyni diie Muzei rosiisko-ukrainskoi viiny "U dida" ["Children Enter Happy but Leave Sad." A Museum of the Russian-Ukrainian War Operates in Dnipropetrovsk Region: "At Grandpas"]. *Suspilne*. <https://suspilne.media/dnipro/659064-diti-zahodat-sudi-radisni-a-vihodat-sumni-na-dnipropetrovsini-die-muzej-rosijsko-ukrainskoi-vijni-u-dida/> [in Ukrainian].
- Rounds, J. (2004). Strategies for the Curiosity-Driven Museum Visitor. *Curator: The Museum Journal*, 47(4), 389–412.
- Rounds, J. (2006). Doing Identity Work in Museums. *Curator: The Museum Journal*, 49(2), 133–150.
- Ruinuvannia kulturnoi spadshchyny Ukrainy: Konhres mistsevykh vlad Rady Yevropy ukhvalyv rezoliutsiiu.* (2024, Zhovten 15). [The Destruction of Ukraine's Cultural Heritage: The Congress of Local Authorities of the Council of Europe Adopted a Resolution]. Ukrinform. <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3916506-ruinuvanna-kulturnoi-spadsini-ukraini-kongres-miscevih-vlad-radi-evropi-uhvaliv-rezoluciu.html> [in Ukrainian].
- Silver-Mahr, Lx. (2018). Museums and Identity – Study Israel. *Carleton*. <https://carleton-ca.goog/studyisrael/2018-blogs/museums-and-identity/>
- Soshnikova, O. M. (2012). Muzei yak instytut sotsialnoi pam'iaty v umovakh informatsiinoho suspilstva. [The Museum as an Institution of Social Memory in the Information Society]. *Kharkivskyi istorychnyi muzei imeni M. F. Sumtsova*. https://museum.kh.ua/docs/publications/275.pdf?utm_source=chatgpt.com [in Ukrainian].
- Tarisi, V. (2019, July 23). Museums and Identity: Celebrating Diversity in an Ethnically Diverse World. *Springer Nature*. https://link.springer.com/referenceworkentry/10.1007/978-981-13-2898-5_135
- Vasylevska, T., & Bevz, T. (2024). Konstruiuvannia polityky natsionalnoi pam'iaty: idei, smysly, aktsenty [Constructing National Memory Policy: Ideas, Meanings, Accents]. *Politychni doslidzhennia*. 1(7). 135–158. <https://ipiend.gov.ua/publication/politychni-doslidzhennia-2024-1-7/> [in Ukrainian].
- Verbytska, P. V. (2014). Istorychnyi muzei yak chynnyk prymyrennia ta suspilnoho dialohu [The Historical Museum as a Factor of Reconciliation and Social Dialogue]. *Historical and Cultural Studies*, 1(1), 13–17. https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/jun/4601/pvverbicka.pdf?utm_source=chatgpt.com [in Ukrainian].
- Vid zatsyfrovvuvannia muzeiv do dokumentuvannia viiny: yak zberehty istoriiu dlia maibutnikh pokolin.* [From Museum Digitization to War Documentation: How to Preserve History for Future Generations]. (2025, Sichen 14). Sil Media. <https://sil.media/p/vid-zaczyfrovvuvannya-muzeyiv-do-dokumen-26621> [in Ukrainian].

- Villa, A. (2022, August 26). Industry Group Adds the Word 'Diversity' to Its Definition of Museums – But Some Say It's Not Enough. *Artnews*. <https://www.artnews.com/art-news/news/international-council-revises-definition-museum-1234637556/>
- Virtualnyi muzei pam'iaty viiny*. Kyivshchyna [Virtual Museum of War Memory: Kyiv Region]. <https://kyivregiontours.gov.ua/war> [in Ukrainian].
- Whitehead, C., Eckersley, S., Mason, R., & Lloyd, K. (2014). Museums & Identity in History and Contemporaneity. *ResearchGate*. https://www.researchgate.net/publication/265553035_Museums_Identity_in_History_and_Contemporaneity
- Wollentz, G., Djupdræt, M. B., Hansen, A., Sonne, L., & Banik, V. K. (2023). The museum as a social space and a place for lifelong learning. *Researchgate*. https://www.researchgate.net/publication/366967503_The_museum_as_a_social_space_and_a_place_for_lifelong_learning